

Respons

Somalia: Al-Shabaab og tvangsekteskap

Problemstilling/spørsmål:

- Tvinger al-Shabaab medlemmer kvinner til ekteskap?
- Er det en reell risiko for at al-Shabaab ikke respekterer et nei, og at unge kvinner står i en fare å måtte akseptere dette?
- Hva risikerer mor eller far hvis de nekter noen fra al-Shabaab å gifte seg med datteren deres?
- Forekommer tvangsoppløsning av ekteskap?

Innledning

Informasjonen om hva som skjer i de Shabaab-kontrollerte områdene er begrenset, og det er svært få skriftlige kilder som omtaler Shabaab-medlemmer og ekteskapsinngåelser i områdene denne bevegelsen kontrollerer. Den FN-oppnevnte spesialrådgiveren for menneskerettigheter i Somalia refererer til ekteskap mellom utenlandske Shabaab-medlemmer og lokale kvinner i sine rapporter fra 2009 og 2010 (UNHRC 2009, 2010). Somaliske ressurspersoner og enkelte talspersoner for internasjonale organisasjoner Landinfo møtte i Nairobi i mars 2011, omtalte også slike ekteskap. Informasjonen den gangen bar preg av å være til dels anekdotisk, i likhet med annen informasjon om forhold i Shabaab-områdene. I møter med både lokale og internasjonale ressurspersoner i Nairobi og Mogadishu i februar 2012, mente imidlertid flere av Landinfos samtalepartnere at tvangsekteskap brer om seg i områdene hvor Shabaab har kontroll. Opprinnelig ble jentene giftet bort til de utenlandske jihadistene, men i dag er det langt mer utbredt med ekteskap med somaliske Shabaab-soldater.

Også denne informasjonen er anekdotisk, men den er sammenfallende med opplysninger fra en rekke kvinnelige flyktninger som nylig har ankommet Dadaab-leirene i Kenya (UNHCR 2012).

Tradisjonell ekteskapsinngåelse: tvangsekteskap – arrangerte ekteskap

Arrangerte ekteskap er normen i Somalia, og få kvinner motsetter seg familiens, det vil si farens eller vergens valg (Abdullahi 2001). Forskjellen mellom et arrangert ekteskap og et

tvangsekteskap kan imidlertid være hårfin. Blant de nomadiske gruppene er ekteskap med medlemmer av naboklaner viktig for å bygge allianser for å sikre tilgang til vann og beiteområder. Det er også lange tradisjoner for at fredsavtaler mellom klaner forsegles med utveksling av bruder mellom partene.

Det sosiale presset for å inngå ekteskap er sterkt, særlig ved første ekteskap, og for mange unge kvinner er det nærmest utenkelig å motsette seg ekteskap, fordi det å gifte seg og stifte familie er fundamentet i samfunnet. I samtaler med så vel somaliske som internasjonale ressurspersoner under opphold i Nairobi i 2002, 2004 og 2005 poengterte samtlige at kvinner som nekter å gifte seg med familiens utvalgte kan risikere å bli utsatt for vold. Omfanget av slik vold er imidlertid ikke kjent. De som eventuelt bryter med de tradisjonelle samfunnsnormene kan heller ikke regne med hjelp eller beskyttelse fra familie eller andre klanmedlemmer. Drap på kvinner er imidlertid ikke sosialt akseptert, og såkalte æresdrap på kvinner har ingen tradisjon i Somalia.

Kvinner som ikke ønsker å gifte seg har få muligheter. Å motsette seg familiens valg kan innebære at hun må forlate familien og hjemstedet, og uten andre velvillige slektninger eller kjenninger, vil tilværelsen bli svært vanskelig. Her er det imidlertid forskjeller – urbane utdannede kvinner kan, i motsetning til kvinner fra landsbygda med lite eller ingen utdanning, ha bedre muligheter til å etablere seg og skaffe seg et utkomme, men generelt vil utstøtte unge kvinner være sårbare for overgrep og utnyttelse (samtale med UNIFEM i Nairobi april 2002, somalisk ressurspersoner i Nairobi, mars 2010 og mars 2011, Timmons 2004). Men også tradisjoner knyttet til ekteskap og muligheter til valg av partner har, i likhet med andre tradisjoner, endret seg i løpet av de siste tiårene.¹

Centre for Research and Dialogue (CRD) i Mogadishu gjennomførte i 2002-3 et prosjekt i Sør- og Sentral-Somalia hvor de evaluerte ettervirkningene av borgerkrigen på befolkningen. Rapporten *Somalia: Path to Recovery building a sustainable peace* (CRD 2004) er basert på intervjuer og konsultasjoner med mer enn 13 000 personer i alle deler av landet. Her sies det blant annet (s. 37):

In the decade and a half since the onset of the Somali crisis, the institution of marriage has undergone such a transformation as to be almost unrecognizable today. Many weddings now occur without the involvement, knowledge or blessing of parents. There has been a dramatic increase in the rate of teenage marriages and a proportional increase in the rate of teenage divorce – often leaving young mothers alone to raise their children. In the absence of parental involvement, newlyweds often lack the kind of financial and moral support that once ensured the durability of marriages.

For andre deler av befolkningen hadde borgerkrigen imidlertid andre konsekvenser. Ekteskap mellom kvinner fra den såkalte Benadir-befolkningen og medlemmer av somaliske militser

¹ I somalisk tradisjon, og innenfor shafi'i-lovskolen av sunni-islam som praktiseres i Somalia, må for øvrig kvinnen ha en mannlig verge som samtykker i ekteskapsinngåelsen, og som representerer henne ved selve vielsen (intervjuer med somaliske ressurspersoner i Nairobi i april 2002 og september 2005; Abdullahi 2001). Tradisjonelt er det kvinnens far (eller verge) som velger ektemann, og valget baserer seg på to forhold: brudeprisen (*yarad*) som han tilbys, og alliansene som ekteskapet kan medføre. Brudeprisen er betalingen for kvinnens arbeidsevne, evne til å føde og moralske standard, som kommer ektemannen og hans familie til gode. Hennes familie skal kompenseres for det materielle tapet bortgiftet medfører, og for å ha gitt henne en moralsk høyverdig oppdragelse. I tillegg til brudeprisen har kvinnen, i henhold til islamsk rett, krav på medgift (*meher*) fra ektefellen. Medgiften fastsettes i ekteskapskontrakten og er en forutsetning for et gyldig ekteskap.

som kontrollerte Mogadishu, var blant annet utslag av behovet disse gruppene hadde for å beskytte seg mot ulike somaliske militsgrupper og kriminelle som herjet i lokalmiljøene. Disse ekteskapene var nok i stor grad preget av sterk motvillighet fra både kvinnens familie og kvinnen selv, men de opplevde i liten grad å ha noe valg (intervjuer med somaliske og internasjonale ressurspersoner i Nairobi i 2002, 2004, 2005). Manglende valgmuligheter kjennetegner også dagens situasjon, i og utenfor Shabaab-områdene.

Al-Shabaab og tvangsekteskap

Ifølge en studie utarbeidet av Puntland Research and Development Centre i 2002 er det forskjeller mellom tradisjonell somalisk rett og sharia:

[...] customary law (xeer) denies women rights that Sharia sanctions for them. These include free choice of spouse, and rights to property ownership[...] Sharia is against any type of forced marriage [...] the Xeer penalty for rape is much milder than both Sharia and secular law.”

Disse synspunktene støttes av The Academy for Peace and Development (2002), og annen faglitteratur.

Al-Shabaabs religiøse og ideologiske plattform har imidlertid røtter i den dogmatiske wahhabismen, og i tråd med denne forfekter bevegelsen en streng fortolkning av islamsk rett og islamske tradisjoner. Denne tradisjonen er fremmed for de fleste somaliere, men de som ikke lever i tråd med denne fortolkningen, er i Shabaabs øyne vantro. Arrangerte ekteskap er som nevnt normen i Somalia. Brudeparets foreldre og slekt tar ofte avgjørelsene uten å rådføre seg med jenta, og tvangsekteskap er derfor ikke et fenomen som har kommet med Shabaab.

En somalisk teolog og andre somaliske ressurspersoner Landinfo møtte i mars 2011 mente Shabaab forvrenger islam, og innfører skikker som bryter med somalisk tradisjon. Inntrykket de muntlige kildene formidlet var at tvangsekteskapsproblematikken i Shabaab-områder er sammensatt. Det inntrykket er uendret etter samtaler i Nairobi og Mogadishu i februar 2012.

Verken kvinnen eller hennes verge har vanligvis et reelt valg hvis en shabaab-soldat har bestemt seg for en kvinne. Soldaten vil vanligvis henvende seg til kvinnen mer enn én gang, og han vil vanligvis spørre hennes far om å få gifte seg med henne, i tråd med lokal tradisjon. Men nekter jenta og faren, vil han ta seg til rette. Dersom Shabaab hevder faren er en vantro, er en slik fremgangsmåte desto enklere.

Det finnes imidlertid enkelte eksempler på at kvinner har nektet å gifte seg med Shabaab-soldater, uten kjente konsekvenser. Eksemplene som er omtalt stammer fra Baidoa,² og forutsetningen for å lykkes er at man hører til en tallmessig stor og betydningsfull lokal klan (samtale med representant for internasjonal organisasjon i Nairobi, 21. februar 2012). Denne beretningen bekrefter inntrykket av at det er lokale variasjoner som ikke minst henger sammen med om Shabaab-administrasjonen, eller kommandanten, har lokal klanforankring. Historiene om Shabaab og ufrivillige ekteskap er mange. En somalisk ressursperson kunne berette om familiemedlemmer som lever i bosetningene for internt fordrevne i Afgoye-

² Etiopiske styrker i samarbeid med somaliske regjeringssoldater inntok Baidoa 22.februar 2012 (BBC 2012), men eksemplene stammer fra tida med Shabaab.

korridoren. Dette området var på det aktuelle tidspunktet Shabaab-kontrollert³, og familiens fire døtre var sendt til Mogadishu for å få utdanning (som Shabaab ikke tillater jenter), og for å unngå Shabaab-ekteskap. En annen slektning hadde mottatt en fortvilet telefon fra et familiemedlem i Beled Weyne⁴ fordi en Shabaab-soldat ville gifte seg med datteren, og de våget ikke nekte (samtale i Nairobi 24. februar 2012).

Det er Shabaabs maktposisjon og folks opplevelse av avmakt og frykt for reaksjoner som gjør en slik fremferd mulig. Enkelte kvinner utsettes for hjernevask, mens andre kvinner ser på ekteskap med en Shabaab-soldat som sitt bidrag til *jihad*. Det berettes også om tilfeller hvor jenta fysisk tas med og blir bortgiftet (intervjuer i Nairobi i mars 2011). I takt med at Shabaab svekkes, er propagandaen og retorikken deres blitt kraftigere. Alle familier skal bidra med sitt – guttene som soldater og jentene som hustruer og mødre for flere fremtidige rekrutter (samtaler i Nairobi 21. februar 2012, og 22. februar 2012 i Mogadishu).

Unge, kampklare shabaab-soldater får gifte seg – ekteskapsinngåelsen signaliserer blant annet at selvmordsbombere er rede, og det er viktig at krigerne får etterkommere. Kvinnen er derimot ikke klar over at ekteskapet kan bli kortvarig. En internasjonal representant opplyste forøvrig at en lokal somalisk NGO hadde observert et antall unge gravide kvinner og kvinner med små barn som var forlatt av sine ektemenn. Mennene var yngre Shabaab-soldater som hadde dratt til fronten og eventuelt blitt drept, eller hadde forlatt ektefellen til fordel for en ny kone. Uansett årsak var disse unge jentene overlatt til seg selv, uten penger eller muligheter til å forsørge seg og barnet. Kilden mente imidlertid at jentene ville bli tatt hånd om av familiene sine, om de valgte å reise tilbake til dem (samtale i Nairobi mars 2011).

Ekteskap mellom somaliere og ikke-somaliere, eller på tvers av etnisitet, har tradisjonelt ikke vært vanlig i Somalia (selv om begge parter er muslimer), men de utenlandske jihadistene står, ifølge enkelte observatører, nærmest fritt til å velge koner (intervju i Nairobi mars 2011). Mange av de utenlandske jihadistene skal imidlertid ha forlatt Somalia de senere månedene (samtaler i Nairobi og Mogadishu i februar 2012), dette betyr at enda flere kvinner, og barn, er overlatt til seg selv.

Enkelte familier ser seg tjent med en svigersønn med Shabaab-tilhørighet fordi dette gir beskyttelse og muligheter, dette gjelder særlig blant minoritetsgrupper og små klaner. Denne kategorien ekteskap skiller seg lite fra de såkalte *black cat*-ekteskapene (*mukulaal madoow*) i krigsherrenes dager. Dagens maktherrer har bare tatt på seg en annen hatt – den religiøse. Mange av dagens Shabaab-soldater tilhører imidlertid marginaliserte minoritetsgrupper eller små klaner, og for noen av dem kan ekteskap med kvinner fra majoritetsklaner muligens oppleves som en form for hevn, eller som prestisje.

Shabaab har, ifølge ulike kilder, også introdusert sin versjon av enkearving (*dumaal*). I Shabaabs øyne er alle Shabaab-soldater brødre, og uavhengig av biologisk slektskap kan derfor Shabaab-medlemmer påberope seg tradisjonen og gifte seg med enkene etter falne medsoldater. Disse ekteskapene følger et mønster, hvor den nye ektemannen har samme militære rang som den avdøde. Verken kvinnen eller hennes familie kan motsette seg et slikt ekteskap, såfremt de ikke har en høytstående Shabaab-offiser i familien. Eneste utvei for en

³ Afgoye-korridoren ble inntatt av AMISOM og TFG 25.mai 2012.

⁴ Beled Weyne ble inntatt av etiopiske soldater i slutten av desember 2011 (BBC 2011). Den omtalte hendelsen skjedde før dette.

kvinne i en slik situasjon som vil unngå ekteskapet er å forlate hjemlandet (intervju i Nairobi i mars 2011).

Annullering av ekteskap

Annullering av ekteskap mot ektefellenes eget ønske forekommer, ifølge en somalisk teolog, men det skjer svært sjelden (intervju i Nairobi mars 2011). Den indre kretsen av dogmatiske *takfiri*-teologer⁵ i Shabaab kan argumentere for at en mann er vantro, og følgelig er ekteskapet hans heller ikke gyldig og må oppløses. Dermed kan et Shabaab-medlem gifte seg med kvinnen han har sett seg ut. Teologen hadde hørt om to eller tre slike tilfeller de siste to til tre årene forut for møtet med Landinfo i mars 2011.

I henhold til islamsk lov kan forlatte kvinner kreve skilsmisse/annullering av ekteskapet, og på spørsmål om Shabaab bruker denne muligheten til å legge press på kvinner de selv ønsker, forklarte den somaliske teologen at en slik praksis ville være lite hensiktsmessig for Shabaab. Mange i toppledelsen er selv diasporasomaliere fra Storbritannia, USA, Sverige og Danmark. De har lange fravær fra Somalia, og ville dermed selv risikere bli rammet.

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) skal som faglig uavhengig enhet innhente og analysere informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land som Utlendingsdirektoratet (UDI), Utlendingsnemnda (UNE) og Justis- og beredskapsdepartementet til enhver tid har behov for kunnskap om for å kunne løse sine oppgaver. Landinfos responser og temanotater er basert på opplysninger fra både offentlige og ikke offentlige kilder. Opplysningene er innsamlet og behandlet i henhold til kildekritiske standarder. Kilder som av ulike grunner ikke ønsker å bli offentliggjort, er ikke nevnt ved navn.

En respons er et svar på konkrete spørsmål og problemstillinger som saksbehandlere i utlendingsforvaltningen har stilt Landinfo. Responser er ikke ment å være utfyllende redegjørelser for et tema eller et spørsmål, og kildegrunnlaget vil ikke nødvendigvis være like bredt som i våre temanotater. Responser er utarbeidet innenfor begrensede tidsrammer og vil i liten grad inneholde bakgrunnsinformasjon.

Opplysningene som blir lagt fram i responsene, kan ikke tas til inntekt for et bestemt syn på hva praksis bør være i utlendingsforvaltningens behandling av søknader. Landinfos responser er heller ikke uttrykk for norske myndigheters syn på de forhold og land som responsene omhandler.

Referanser

Skriftlige kilder

- Abdullahi, M.D. (2001). *Culture and customs of Somalia*. Westport/London: Greenwood.
- BBC (2011, 31. desember). Ethiopian troops capture Beledweyne from Somalia militants. *BBC*. Tilgjengelig fra <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-16372453> [lastet ned 5. juli 2012]
- BBC (2012, 22. februar). Somalia al-Shabab militant base of Baidoa captured. *BBC*. Tilgjengelig fra <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-17127353> [lastet ned 5. juli 2012]

⁵ *Takfir* er det islamske begrepet for å definere andre muslimer for vantro. Dette er en svært alvorlig anklage, for hvis den blir bevist, kan det innebære at vedkommende blir dømt til døden for frafall fra islam (se Vikøyr 2003, s. 266-270).

- CRD, dvs. Centre for Research and Dialogue (2004, juli). *Somalia: A path to recovery building a sustainable peace*. Mogadishu: CRD. Tilgjengelig fra <http://www.somali-jna.org/downloads/Somalia%20-%20Path%20to%20Recovery%20-%20final.pdf> [lastet ned 5. juli 2012]
- PDRC, dvs. Puntland Development Research Centre (2002). *Final report on harmonization of Somali legal systems*. Garowe: PDRC. Tilgjengelig fra http://www.dastuur.org/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=65&Itemid=159 [lastet ned 5. juli 2012]
- The Academy for Peace and Development Hargeysa (2002, desember). *Women's rights in Islam and Somali culture*. Hargeysa: Unicef. Tilgjengelig fra http://www.unicef.org/somalia/SOM_WomenInIslam.pdf [lastet ned 5. juli 2012]
- UNHCR, dvs. United Nations High Commissioner for Refugees (2012, april). *Situation Report Dadaab Refugee Camps. 19 March – 1 April 2012*. Nairobi: UNCHR.
- UNHRC, dvs. United Nations Human Rights Council (2009, 17. september). *Report of the independent expert on the situation of human rights in Somalia, Shamsul Bari*. New York: UNHRC. Tilgjengelig fra <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/12session/A.HRC.12.44.pdf> [lastet ned 5. juli 2012]
- UNHRC (2010, 16. september). *Report of the independent expert on the situation of human rights in Somalia, Shamsul Bari*. New York: UNHRC. Tilgjengelig fra <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4cd278d72.html> [lastet ned 5. juli 2012]
- Vikøyrr, Knut S. (2003). *Mellom Gud og stat – Ei historie om islamsk lov og rettsvesen*. Oslo: Spartacus.

Muntlige kilder

- UNIFEM. Samtale i Nairobi april 2002.
- Somaliske resursspersoner. Samtaler i Nairobi april 2002, januar 2004, september 2005, mars 2007, juni 2008, mars 2010, mars 2011 og februar 2012.
- Internasjonale resursspersoner. Samtaler i Nairobi april 2002, januar 2004, september 2005, mars 2007, juni 2008, mars 2010, mars 2011 og februar 2012.
- Somaliske resursspersoner. Samtaler i Mogadishu 22.-23. februar 2012.

© Landinfo 2012

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Landinfo er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.